

KUTNOHORSKÝ RODÁK, KTERÝ SE PROSLAVIL

Jiří Pokorný

Píše se rok 1437. V tmavé světnici malého domku, stojícího v postranní uličce města Štrasburku, přerušil na okamžik svou usilovnou práci tmavě odděný muž. Zastavil se a zamyslel - jeho vzpomínka zalétla do vlasti, do té země na východě, kde se stále bojuje, do té země, kterou musel opustit a jejíž žalostný osud naplňuje jeho srdce bolem. Než pocitem zoufalství se nedá ovládnout a sám tiše pro sebe si říká: „pominou ty doby strastné, doby stesků a bolestí a i tebe zasáhnou blahodějného díla mého paprsky, drahý národě můj!“ A opět se dá do práce. Kdo byl ten muž? Hoch v Kutné Hoře jako Jan Šťastný zrozený, student vysokých škol pražských, učenec, proslavený tajuplnými sklony svého bádání a známý pod jménem doktora Fausta. Nyní si dává říkat podle svého rodiště Kuttentberg a zanedlouho vynalezne v Mohuči umění knihtiskařské.

Nyní ale opusíme 15. století a novelu *Jan Šťastný*, kterou roku 1840 uveřejnil Jaroslav Vrchátka. Pro pochopení dalších souvislostí je totiž zapotřebí se zmínit o Janu Gutenbergovi jako historické osobě a hlavně o tradici spojené s jeho jménem. Přesná životní data Jana Gutenberga jsou totiž neznámá, zrovna tak jako datace jeho vynálezu. A také se ani neví, co vlastně objevil. Jako vynálezce knihtisku, datovaného navíc přesně do roku 1440, se objevuje až v pramenech 15. století. Přesto byla v některých německých městech uspořádána roku 1640 slavnost na paměť této významné události a Gutenberg začal být uctíván jako patron černého řemesla, které ve světě tradic a víry potřebovalo takové opodstatnění, jaké např. pro tesaře představoval sv. Josef. Gutenbergovské slavnosti však neměly náboženský, nýbrž historický původ; na druhé straně byly ovšem chápány ve spojitosti s reformací, jíž vynález knihtisku otevřel cestu k masovému šíření evangelia. Tak byl také Gutenberg oslavován v roce 1740. Ve stejném duchu, i když pochopitelně s katolickým akcentem, proběhla jeho slavnost i v Praze. O 100 let později znamenal Gutenberg pro německé měšťanstvo už něco jiného - ani se tak příliš nemluví o knihtisku, tištění knih, jako o tisku, tj. novinách. Gutenberg se stal symbolem centrálního politického požadavku předbřeznového období - svobody slova. Představoval zároveň ryze měšťanského hrdinu - byl první po Lutherovi, jehož sláva byla odměněna pomníkem, což jinak bylo vyhrazeno jen panovníkům a vojevůdcům. Zkrátka Gutenberg byl spojován s představou tiskové svobody, občanské veřejnosti, probuzeného národa a také - v poněkud posunutém pojetí - demokracie, suverenity lidu, lidských práv a emancipace vůbec. A do těchto souvislostí vstoupil Jaroslav Vrchátka se svým Janem Šťastným.

Novelka, jejíž obsah byl převyprávěn v úvodu tohoto příspěvku, měla vlastně čtenáře agitačně připravit na další Vrchátkův článek (*Historicko-kritickou úvahu*), v němž vypisoval důvody, které ho vedly k onomu senzačnímu odhalení Gutenbergova skutečného původu. Pokusím se je co nejvěrněji tlumočit; vzhledem k tomu, že ostatní učenci jeho teze jen

opakovali, nanejvýš poněkud obohacovali, dostaneme tak dobrý přehled argumentace, která měla tak významným způsobem zvýšit prestiž národa. Jen tam, kde to bude nutné, upozorním na pozdější inovace.

Vrťátko a jeho následovníci se především dovolávali příslušných poznámek starších kronikářů, zejména Kodicilla z Tulechova. Zvláštní hodnotu měla kniha *Das jetzt lebende Königreich Böhmen*, vydaná roku 1712 v Lipsku a Frankfurtu, protože podle Pešiceho toto „svědectví, kteréž bytby i listinné platnosti nemělo, přece tím již velké váhy nabývá, a důležití naše na veliký stupeň pravděpodobnosti povyšuje, že v samém srdci Německa bylo pronešeno“. Na možnou námitku, proč se Češi ke svému krajanovi nehlásili dříve, odpovídá Vrťátko, že se samozřejmě hlásili, ale potichu - „skromnost, skoupopozvukost slovanská byla jako obyčejně i tu na příčině“. Anonymní autor článku v *Květech* z roku 1841 upozorňuje v této souvislosti ještě na imperialistické choutky Němců, kteří chtěli sebrat Slovanům i Husa i Koperníka a nedávno si začali osobovat i vynález ruchadla.

Hlavní argument spočíval v samém jménu: „Slovce gut a Berg žádného...smyslu rozumného vedle sebe nemají, a pročez přijmí Gutenberg co nesmysl nemůžež znamenati ani osobu ani místo, tím méně pak osobu rodem Němce.“ Jako podpůrného argumentu, který ovšem ten předchozí vlastně vyvracel, se používalo tvrzení, že jméno Gutenberg bylo v Kutné Hoře běžné. „Ba doslýcháme se s nevýslovnou radostí,“ píše Štěpán Bačkora, „že v archivu kutnohorském listina se našla, kteráž sice řečeného tiskaře Gutenbergga se netýká, přec ale již tím jakési pokynutí podává, že Gutenbergů na Kutných Horách bývalo. Jednáť se v té listině o jistém Matyášu Gutenbergovi (v kterém roce, nevíme), kterémuž jistý čáslavský soused jakousi peněžitou pokutu složití měl. Nyní jest otázka,“ pokračuje Bačkora, „kdo vlastně Matyáš Gutenberg byl? Zda-li z rodiny zcela cizí anebo z té samé co Gutenberg tiskař?“ Ještě jinak chtěl k tajemství Gutenbergova původu proniknout Vinařický. Žádal Pospíšila, aby se zeptal p. Tyla, zda v Kutné Hoře přebývá ještě rodina Weirichů. Tak se totiž podle Vinařického jmenovala za svobodna Gutenbergova matka.

Že Gutenbergova kolébka stála v Kutné Hoře, se dokazovalo i z hlediska vědeckotechnického rozvoje. Gutenberg totiž ovládal mj. leštění kamenů a výrobu zrcadel. Něco takového se v oblasti západního Německa sotva naučil, tyto znalosti si jistě přinesl z Čech. „Či bylo kdy slavnější země,“ ptá se Vrťátko, „která výrobky zrcadlarskými a drahých i napodobněných kamenů leštěním se honosila? Není to o pohnutku více, přijmouti, Gutenberg že osobně rodilým Čechem?“ V této souvislosti se často také připomínalo, že v Čechách, jmenovitě v Kutné Hoře, se razily mince. Takových věcí si mohl Gutenberg všimnout a použít jako inspirace pro své velkolepé dílo. Rovněž poměrně raný výskyt českých prvotisků nasvědčoval podle Vrťátka a ještě více podle Vinařického, který kladl první v Čechách vytištěnou knihu pro jistotu do roku 1417, že umění knihtiskařské se u nás vyvíjelo samostatně - pro výrobu českých knih se stejně nedalo využít německých pracovníků.

Všechna zdůvodňování Gutenbergova českého původu byla zarámována omluvami, že jde jen o upozornění na důležitou otázku, podněty pro další bádání, další studie, které napíše pero povolanejší. Kutná Hora se stávala terčem vlasteneckých apelů, aby se sama postarala o svá práva, aby kromě jiného též dala uspořádat svůj archiv. Ale Hora zůstávala k takovým výzvám hluchá. O to větší zájem vzbudily Vrtátkovy snahy v německé žurnalistice. S výjimkou vídeňských listů, které chtěly o věci seriózně uvažovat, byly všechny negativní. Za nejzávažnější by se dal považovat hlas drážďanského učenice, knihovníka Karla Falkensteina, který roku 1840 právě vydal *Geschichte der Buchdruckerkunst*, kde mluví o nepochopeném vlastenectví, které zavedlo Vrtátka na cesty tak pochybné.

Nejváženějším zastáncem Kutné Hory jako místa Gutenbergova narození byl kováňský farář, horlivý vlastenec a znamenitý znalec i zastánce českého školství Karel Vinařický. Ve svých studiích o Gutenbergovi, z nichž jedna pronikla s pomocí jeho přítele, karlovarského lékaře Jeana de Carro, až k francouzským čtenářům, opakoval v podstatě Vrtátkovy argumenty a pouze jim dodával díky své erudici vědeckější podobu s větším množstvím dat a jmen. Zatížení historickými reáliemi se u Vinařického projevilo nakonec v tom, že Gutenbergův vztah k Čechám, který měl být dokázán, se naopak vlastně spíše uvolnil - protože nemohl popřít, že Gutenberg s Mohučí skutečně nějak souvisí, přistoupil i na myšlenku, že jeho otec z Mohuče pocházel a do Kutné Hory se ukryl před pronásledováním atd. Na tuto okolnost upozornil také W. W. Tomek, jediný český historik, který otevřeně vystoupil proti tomuto obecně sdílenému názoru. Zdůraznil, že i kdyby se Gutenberg narodil v Kutné Hoře, jak chtěl Vinařický, byl by nesporně německého původu. A hlavně, tím, že odešel z Čech, dal jasně na jevo, kam se chtěl zařadit. Vztah dvou předních protagonistů národního obrození k této otázce ukazuje názorně citát, vybraný z dopisu Josefa Jungmanna Karlu Vinařickému. Píše se v něm: „Pojednání o Gutenbergovi přečetl jsem a poslal p. Palackému. Já sám mám radost z pravděpodobnosti u věci tak vlastenecké: on žádá jistoty! Milý Bože, kdybychom tu měli, jinak bychom Němcům zazpívat mohli!“ Tímto citátem jsem nechtěl jen dokumentovat rozdílnost mezi Jungmannem a Palackým, jako spíš ukázat, že s prokázáním lokalizace Gutenbergova rodiště do Kutné Hory byly spojovány představy o jakémsi vítězství nad národním sokem. V kampani, která gutenbergovské slavnosti v německých městech předcházela, nechyběla zajisté nacionální nota, ale celkově je jasné, že šlo o víc, než dokázat, že Gutenberg byl Němec. Nečekal bych, že v předbřeznovém Rakousku by byl Gutenberg veřejně vyhlašován za průkopníka liberalismu, ale přesto zaráží, že Vrtátka a jeho společníky nezajímalo nic jiného než místo narození a o širších souvislostech vynálezu knihtisku, které by se daly také náležitě propagandisticky využít, se vůbec nezmiňovali. Nesetkáváme se ani s obvyklou poučkou, která se s určitými obměnami traduje dodnes, totiž že za vše, co máme, vděčíme knihám a jejich tvůrcům. To v souvislosti s motivem Gutenbergova českého původu napsal až Vocel v *Labyrintu slávy*, ale Vocel sám v kutnohorský původ vynálezce knihtisku nevěřil.

(A zde bych mohl končit. Nesplnil bych však svou vlasteneckou povinnost, kdybych neupozornil ještě na jednu okolnost, která nárok Mohuče, jež ostatně dodnes nepředložila křestní list Jana Gutenberg, jak bylo z české strany požadováno, zpochybňuje a naopak činí sny našich buditelů opět pravděpodobnými. Podle jedné knihy, které musíme - jak již bylo řečeno - dát tím spíše víry, že byla vydána v samém srdci Německa (*Öffentliche Festkultur*), se uctívání J. Gutenberg v *katolické* Mohuči datuje až od francouzské revoluce. Jak jsem již řekl, Gutenberg si totiž přivlastňovala především reformace. Ale přitom rovněž v *katolické* Praze se výročí vynalezení knihtisku už roku 1740 slavilo. Není to příznačné? Neznamená to, že Gutenbergův vztah k Čechám byl hlubší, než se soudí?)

LITERATURA

Jaroslav Vřátko, Jan Šťastný. Upomínky a věk patnáctý, *Vlastimil* 1, seš. 2, 1840, s. 175 - 182.

Týž, Historicko-kritická úvaha, týkající se vynálezu umění knihtiskařského, *tamtéž*, s. 182 - 200.

Jürgen Steen, Vormärzliche Gutenbergfeste (1837 und 1840), in: Dieter Düding - Peter Friedemann - Paul Münch (hg.), *Öffentliche Festkultur. Politische Feste in Deutschland von der Aufklärung bis zum Weltkrieg*, Reinbeck bei Hamburg 1988, s. 147 - 165.

Karel Alois Vinařický, *Korespondence a spisy pamětní*, d. 2, seš. 2, Praha 1910.

Týž, Jan Gutenberg - narozen v Hoře Kutné r. 1412, bakalářem svobodných umění učiněn v Praze 18. list. 1445, první knihtiskař v Mohuči 1450, *Květy* 1845, č. 132 - 156.

Týž, *Jean Gutenberg, né en 1412 a Kuttenberg*, traduit par J. de Carro, Bruxelles 1847.

V. V. Tomek, O Janu Gutenbergovi, *Květy* 1845, č. 136.